

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 364.3:351.86(477)

Назаренко Ярослава Ярославівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту

Національний транспортний університет

Nazarenko Iaroslava

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit

National Transport University

ORCID: 0000-0002-2343-6988

Назаренко Микола Борисович

кандидат технічних наук,

заступник начальника науково-дослідного центру

ДП «Державтотранс НДІ проект»

Nazarenko Mykola

PhD in Technical Sciences

State Enterprise «State Road Transport Research Institute»

ORCID: 0000-0001-8649-9014

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**SOCIAL INSURANCE AS A CRUCIAL MECHANISM FOR ENSURING
THE SOCIAL SECURITY OF THE POPULATION DURING MARTIAL
LAW**

Анотація. Повномасштабна російсько-українська війна створила безпрецедентні виклики для системи соціального страхування населення. В умовах, коли мільйони громадян втрачають роботу, житло, здоров'я внаслідок військових дій, система соціального страхування набуває критичного значення як основний механізм забезпечення соціальної безпеки та підтримки життєдіяльності суспільства. Традиційна модель соціального страхування зіткнулася з принципово новими викликами, що вимагають фундаментальної трансформації всіх компонентів системи. Виникнення масштабних воєнних ризиків, руйнування економічної бази для збору страхових внесків, поява мільйонів нових категорій отримувачів соціальної підтримки потребують перегляду концептуальних засад соціального страхування та розробки нових механізмів функціонування в екстремальних умовах. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення трансформаційних процесів у системі соціального страхування для розробки ефективних стратегій її функціонування як у період війни, так і в післявоєнній перспективі.

Метою дослідження є комплексний аналіз трансформації системи соціального страхування України в умовах воєнного стану, визначення її ролі як ключового механізму забезпечення соціальної безпеки населення.

Методологія дослідження базується на комплексному використанні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Метод системного аналізу застосовано для дослідження системи соціального страхування як цілісного утворення з множиною взаємопов'язаних елементів, виявлення структурних зв'язків між компонентами системи та встановлення механізмів їх трансформації під впливом воєнних викликів. Статистичний аналіз використано для обробки масивів даних про демографічні процеси фінансові показники фондів соціального страхування, кількість отримувачів різних видів соціальної підтримки за період 2010-2025 років. Порівняльний аналіз застосовано для зіставлення функціонування системи

соціального страхування в довоєнний період (2010-2021 роки) та в умовах воєнного стану (2022-2025 роки), що дозволило виявити масштаб та спрямованість змін у всіх компонентах системи. Структурно-логічний метод використано для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між воєнними ризиками та трансформацією системи соціального страхування.

Результати. Соціальне страхування в умовах воєнного стану виконує критично важливу функцію збереження соціальної безпеки населення та суспільної стабільності. Визначено, що традиційні принципи соціального страхування потребують переосмислення з посиленням ролі загальносуспільної солідарності, абсолютного пріоритету гарантованості виплат, державного фінансового забезпечення. Встановлено, що повномасштабна війна спричинила фундаментальну трансформацію всіх компонентів системи соціального страхування України. Виявлено виникнення якісно нової категорії соціальних ризиків – воєнних ризиків, які характеризуються раптовістю, масштабністю, непередбачуваністю та довгостроковістю наслідків. Досвід воєнного часу має стати основою для створення більш стійкої, гнучкої та ефективної системи соціального захисту в післявоєнний період, здатної функціонувати як в екстремальних умовах, так і забезпечувати довгострокову соціальну безпеку населення.

Перспективи дослідження. Результати дослідження окреслюють перспективні напрями подальших наукових розробок та практичних впроваджень у сфері соціального страхування. Пріоритетними є розробка актуарних моделей прогнозування довгострокових видатків на підтримку ветеранів війни протягом 30-50 років, дослідження міжнародного досвіду функціонування систем соціального страхування в умовах військових конфліктів (Ізраїль, країни колишньої Югославії) та вивчення соціально-економічних ефектів реінтеграції мільйонів ветеранів у цивільне життя.

Ключові слова: страхування, соціальне страхування, соціальна відповідальність, механізм, воєнні ризики, соціальна безпека, воєнний стан

Summary. *The full-scale Russian-Ukrainian war has created unprecedented challenges for the social insurance system. With millions of citizens losing their jobs, homes, and health as a result of military action, the social insurance system has become critically important as the main mechanism for ensuring social security and supporting the functioning of society. The traditional model of social insurance has faced fundamentally new challenges that require a fundamental transformation of all components of the system. The emergence of large-scale military risks, the destruction of the economic basis for collecting insurance contributions, and the emergence of millions of new categories of social support recipients require a review of the conceptual foundations of social insurance and the development of new mechanisms for functioning in extreme conditions. The relevance of the study is determined by the need for scientific understanding of the transformation processes in the social insurance system in order to develop effective strategies for its functioning both during the war and in the post-war period.*

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the transformation of Ukraine's social insurance system under martial law and to determine its role as a key mechanism for ensuring the social security of the population.

The research methodology is based on the comprehensive use of general scientific and special research methods. The method of systematic analysis was employed to examine the social insurance system as a holistic entity comprising a multitude of interrelated elements, to identify structural links between its components, and to establish mechanisms for their transformation in response to military challenges. Statistical analysis was used to process data arrays on demographic processes, financial indicators of social insurance funds, and the

number of recipients of various types of social support for the period 2010-2025. A comparative analysis was conducted to examine the functioning of the social insurance system during the pre-war period (2010-2021) and under martial law (2022-2025), enabling the identification of the scale and direction of changes in all system components. The structural-logical method was used to establish causal links between military risks and the transformation of the social insurance system.

Results. Social insurance in a state of martial law plays a critical role in maintaining social security and public stability. It has been determined that traditional principles of social insurance need to be rethought, with an emphasis on strengthening the role of social solidarity, the absolute priority of guaranteed payments, and state financial support. It has been established that full-scale war has caused a fundamental transformation of all components of Ukraine's social insurance system. A qualitatively new category of social risks has emerged – military risks, which are characterised by suddenness, scale, unpredictability, and long-term consequences. The experience of wartime should become the basis for creating a more resilient, flexible, and effective social protection system in the post-war period, capable of functioning in extreme conditions and ensuring long-term social security for the population.

Research prospects. The results of the study outline promising areas for further scientific development and practical implementation in the field of social insurance. Priorities include the development of actuarial models for forecasting long-term expenditures on support for war veterans over a period of 30-50 years, research on international experience in the functioning of social insurance systems in conditions of military conflict (Israel, countries of the former Yugoslavia), and the study of the socio-economic effects of the reintegration of millions of veterans into civilian life.

Key words: insurance, social insurance, social responsibility, mechanism, military risks, social security, martial law

Постановка проблеми. У сучасних умовах тривалої збройної агресії проти України воєнний стан став визначальним фактором трансформації соціально-економічного ландшафту, що супроводжується різким зростанням ризиків для життя, здоров'я та добробуту населення. Втрата значною частиною населення постійних джерел доходів, робочих місць, можливості повноцінної реалізації негативно відобразилося на рівні матеріального забезпечення домогосподарств. Окрім економічних викликів істотно загострилися демографічні та соціальні проблеми. Масові внутрішні та зовнішні міграції, зростання кількості внутрішньо переміщених, збільшення числа загиблих та травмованих як серед цивільних, так і серед військових, погіршення доступу до медичних, освітніх, соціальних послуг вплину на рівень соціальної вразливості суспільства. Ці процеси супроводжуються різким зростанням ризиків для життя, добробуту та здоров'я населення, виходячи за межі традиційних соціально-економічних загроз мирного часу. Воєнні ризики набувають системного характеру та охоплюють не лише безпосередню небезпеку для життя, але й довгострокові наслідки, пов'язані з втратою працездатності, поглибленням бідності, соціальною ізоляцією та зниженням якості життя. Соціальне страхування, як системний інструмент перерозподілу ресурсів і ризиків, виступає ключовим бар'єром проти цих загроз, забезпечуючи стабільність доходів, медичну та соціальну підтримку населення в екстремальних умовах.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного вдосконалення механізмів соціального страхування в умовах воєнного стану, що дозволить не лише мінімізувати соціальні втрати, але й сприяти посткризовому відновленню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ефективної реалізації механізмів соціального захисту в період війни та післявоєнного відновлення є особливо актуальними сьогодні зважаючи на суттєве

збільшення воєнних ризиків та їх наслідків як для населення, так і для військових. Все більше наукових досліджень присвячується вдосконаленню механізмів соціального захисту з врахуванням воєнних ризиків та їх наслідків. Так у своєму дослідженні Ю.О.Русіна аналізує роль фондів соціального страхування України у забезпеченні гарантій фонду при збільшенні проблем воєнного часу: зниження ЄСВ через міграцію населення та безробіття, руйнування інфраструктури, збільшення кількості постраждалих [3]. Тенденції страхування після 24.02.2022 висвітлено у роботі А.Калугаря та С. Кучерівської. Також автори вказують на дисбаланс попиту-пропозиції страхових полісів [4]. Еволюція існуючих моделей соціального страхування досліджена У.Супрун [5]. В роботі виділена потреба застосування гібридних моделей, які б враховували ризики воєнного стану та адаптації до України з врахуванням проблем сьогодення. Проблеми реалізації моделей та механізмів соціального страхування також досліджені в працях І. Федорович [6], М. Марич [7], Л. Заволока [8], С. Толуб'як [11].

Однак, не зважаючи на велику кількість досліджень, проблема формування ефективного механізму соціального захисту як складової соціальної безпеки населення потребує комплексного підходу з урахуванням усіх воєнних ризиків та адаптацією до особливостей розвитку української економіки.

Метою статті є аналіз ролі соціального страхування як ключового інструменту забезпечення соціальної безпеки населення, з розробкою рекомендацій щодо його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні одним із найбільших викликів, що стоїть перед Україною є формування ефективної та стійкої системи соціального захисту населення в умовах дії багатовимірних ризиків, спричинених наслідками війни. Формування ефективної системи соціального захисту в умовах війни передбачає не лише збереження

наявних соціальних гарантій, а й їх адаптацію до нових реалій. Це вимагає перегляду підходів до фінансування соціальних виплат, удосконалення механізмів адресності допомоги, забезпечення оперативності та прозорості надання соціальних послуг, а також підвищення інституційної спроможності органів соціального захисту.

Соціальне страхування займає центральне місце в системі соціального захисту населення, виконуючи функцію фінансового захисту громадян від соціальних ризиків. В умовах воєнного стану роль соціального страхування набуває особливої значущості, оскільки саме цей механізм покликаний забезпечити збереження життєвого рівня населення в екстремальних обставинах, коли традиційні джерела доходів опиняються під загрозою або повністю втрачаються. Соціальна безпека населення – це ступінь захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує гідні умови життєдіяльності громадян, реалізацію їхніх конституційних прав і свобод, а також стабільний розвиток суспільства. Воєнний стан створює комплекс специфічних загроз соціальній безпеці, які кардинально змінюють умови функціонування системи соціального страхування та висувають нові вимоги до її організації та фінансування.

Соціальне страхування як інститут соціального захисту базується на принципах солідарності, обов'язковості, гарантованості виплат та еквівалентності внесків і виплат. Цей механізм передбачає створення централізованих страхових фондів за рахунок внесків роботодавців, працівників та держави, з яких здійснюються виплати при настанні страхових випадків. На відміну від соціальної допомоги, яка фінансується виключно з державного бюджету та надається за принципом нужденності, соціальне страхування ґрунтується на попередньому внеску застрахованої особи або роботодавця, що створює правову основу для отримання виплат [7].

В умовах воєнного стану традиційні принципи соціального страхування зазнають суттєвої трансформації. Принцип еквівалентності, що передбачає відповідність між внесками застрахованої особи та розміром страхових виплат, практично втрачає актуальність, оскільки значна частина постраждалих від війни не мала можливості сплачувати достатні страхові внески або взагалі не працювала офіційно. Принцип самофінансування фондів соціального страхування також порушується, оскільки масштаб воєнних ризиків перевищує фінансові можливості страхових фондів, що вимагає значних трансфертів з державного бюджету. Водночас посилюється значення принципу солідарності, який набуває нового виміру – солідарності всього суспільства з тими, хто постраждав від війни. Держава та платники внесків беруть на себе відповідальність за підтримку жертв агресії незалежно від їхнього попереднього статусу в системі соціального страхування. Принцип гарантованості виплат стає абсолютним пріоритетом, навіть якщо це вимагає переорієнтації державних ресурсів з інших напрямів.

Соціальна безпека населення в умовах воєнного стану може бути визначена як стан захищеності життєво важливих інтересів громадян від військових загроз та їхніх наслідків, що забезпечує збереження життя, здоров'я, працездатності, мінімально необхідного рівня доходів та доступу до базових соціальних послуг. Соціальне страхування виступає ключовим механізмом забезпечення такої безпеки через створення фінансових резервів, організацію системи виплат та послуг, координацію зусиль різних інституцій для підтримки постраждалих.

Сутність соціального страхування комплексно розкривається через поєднання його економічної та соціальної природи. З економічної точки зору воно виступає специфічним інструментом перерозподілу національного доходу, спрямованого на формування цільових фондів грошових коштів для забезпечення матеріальної підтримки громадян у разі

настання визначених соціальних ризиків. Такий перерозподіл здійснюється на засадах солідарності між поколіннями, соціальними групами та учасниками страхових відносин, що дозволяє зменшити індивідуальне фінансове навантаження окремої особи у кризових життєвих ситуаціях.

Водночас соціальне страхування має виразний соціальний зміст, який проявляється через механізми підтримки державою громадян у разі втрати працездатності, доходу або настання інших обставин, що обмежують можливості самостійного забезпечення власних потреб. Це сприяє зниженню рівня соціальної нерівності, запобіганню бідності та соціальній підтримці найбільш уразливих верств населення.

В умовах мирного часу система соціального страхування орієнтована на покриття стандартного набору соціальних ризиків: тимчасова непрацездатність, вагітність та пологи, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, безробіття, настання пенсійного віку, інвалідність, смерть годувальника. Ці ризики мають відносно прогнозований характер, що дозволяє здійснювати актуарні розрахунки, планувати надходження страхових внесків та обсяги виплат, формувати резервні фонди. Фінансова стійкість системи забезпечується балансом між кількістю працюючих, які сплачують внески, та кількістю отримувачів виплат, а також ефективним управлінням страховими резервами.

В умовах війни виникає принципово новий вид ризиків – воєнні ризики. Вони характеризуються масштабністю охоплення населення, високим рівнем непередбачуваності та значною тяжкістю наслідків для життя і здоров'я громадян. До таких ризиків належать поранення, каліцтва, інвалідність, загибель годувальників, психологічні травми, а також втрата житла й засобів до існування внаслідок бойових дій. Військові ризики мають не лише гострий, а й довгостроковий характер, що зумовлює необхідність тривалої медичної, соціальної та професійної реабілітації постраждалих осіб і членів їхніх сімей. Також воєнний стан призводить до

порушення фінансової збалансованості системи соціального страхування через істотне скорочення бази для нарахування страхових внесків. Руйнування економічної інфраструктури, зупинка або релокація підприємств, зменшення обсягів виробництва, масове безробіття та вимушена міграція працездатного населення суттєво знижують надходження до страхових фондів. Одночасно з цим частина економічно активного населення вибуває з формального сектору зайнятості, що послаблює фінансову спроможність системи та ускладнює виконання нею зобов'язань перед застрахованими особами. У воєнний період спостерігається зростання випадків тимчасової та стійкої втрати працездатності, інвалідності, професійної дезадаптації та психоемоційних розладів. Специфічний характер цих страхових випадків потребує не лише одноразових виплат, а й комплексної довгострокової підтримки, що включає медичну та психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію та сприяння повторній інтеграції постраждалих осіб у ринок праці. Це призводить до зростання навантаження на систему соціального страхування, збільшення кількості страхових випадків та зміни їх структури. Ефективність системи соціального страхування в екстремальних умовах залежить від здатності держави та суспільства мобілізувати необхідні ресурси, адаптувати інституційні механізми, забезпечити координацію різних суб'єктів, підтримати довіру громадян. Швидка цифровізація, спрощення процедур, міжвідомча координація, залучення міжнародної допомоги стали ключовими напрямками адаптації.

Воєнні ризики соціального страхування як особлива категорія соціальних ризиків пов'язані з веденням військових дій на території нашої держави. За характером впливу їх умовно можна розділити на ризики для військовослужбовців, цивільного населення та працівників критичної інфраструктури. Кількість осіб, що потребують соціальної підтримки внаслідок війни постійно зростає (рис.1). Найбільш інтенсивне зростання

спостерігається з 2022 року, що безпосередньо пов'язано з початком повномасштабної війни. Так, у 2023 році виплати зросли до 48,2 млрд грн, у 2024 році – до 55,0 млрд грн, а прогнозний показник на 2025 рік становить 62,5 млрд грн. [17]. У період воєнного стану спостерігається різке збільшення кількості осіб, які потребують страхових виплат: у 2023 році – 5,8 млн осіб, у 2024 році – 6,5 млн осіб, а у 2025 році прогнозується зростання до 7,0 млн осіб. Це свідчить про суттєве розширення кола застрахованих осіб, які зазнали втрати працездатності, доходу або інших соціальних ризиків унаслідок воєнних дій [15-17].

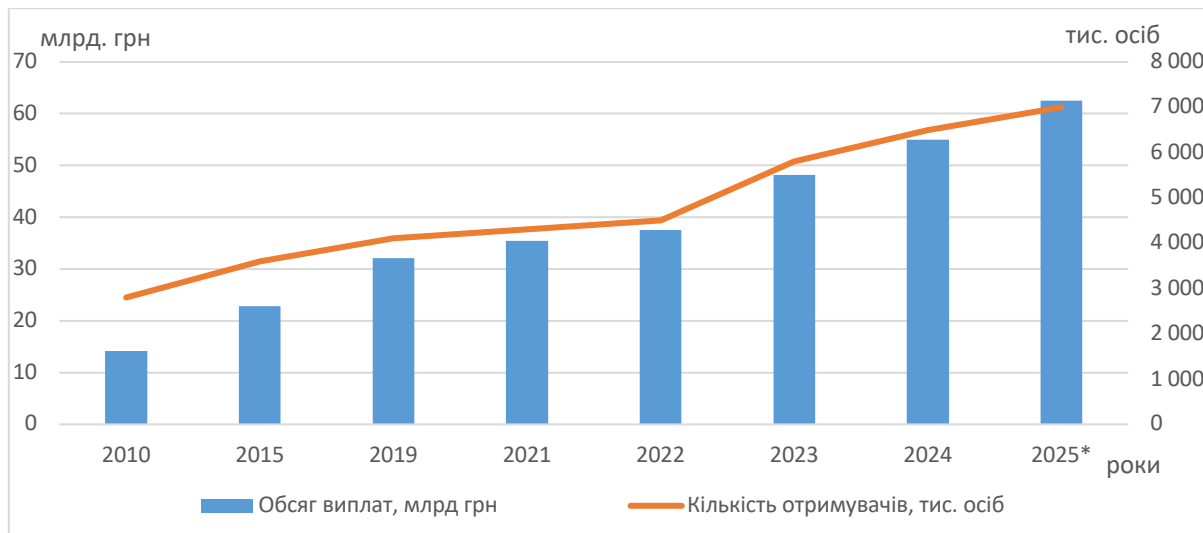

Рис. 1. Динаміка соціальних виплат за 2010 – 2025 роки

Джерело: побудовано за даними [15; 16; 17]

Динаміка ключових демографічних показників та факторів, що формують навантаження на систему соціальних виплат в Україні у 2010 – 2025 роках (рис.2) дає змогу комплексно оцінити масштаби демографічних трансформацій, які були спричиннені як довготривалими соціально-економічними процесами, так і наслідками повномасштабної війни. Насамперед простежується стійка тенденція до скорочення чисельності населення. У 2010 році населення України становило 45,9 млн осіб, тоді як у 2015 році цей показник зменшився до 42,8 млн осіб. Подальше зниження чисельності населення відбувалося поступово до 2021 року, коли воно

становило 41,5 млн осіб. Починаючи з 2022 року темпи скорочення посилилися, що безпосередньо пов'язано з воєнними діями, масовою міграцією та зростанням смертності. У 2025 році чисельність населення прогнозується на рівні 39,5 млн осіб, що означає загальне скорочення майже на 6,4 млн осіб порівняно з 2010 роком. Така динаміка істотно звужує демографічну базу формування доходів системи соціального страхування. Особливо загрозливою для фінансової стійкості соціальних виплат є динаміка частки працездатного населення віком 18 – 60 років [15]. Показник внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є одним із найчутливіших до воєнних процесів. До 2010 року він був відсутній, однак у 2015 році, внаслідок подій на сході України, кількість ВПО становила 1,5 млн осіб [17]. Окрему категорію соціального навантаження формують інваліди внаслідок війни. До 2022 року цей показник фактично був відсутній у статистичному вимірі, однак з початком повномасштабної агресії він почав стрімко зростати. Ця категорія потребує довгострокового фінансового забезпечення, медичної реабілітації та соціального супроводу, що формує тривале та зростаюче навантаження на систему соціального страхування. Показник чистої еміграції додатково підкреслює глибину демографічних втрат. Втрата значної частини населення, зокрема працездатного та репродуктивного віку, підриває довгострокову спроможність держави забезпечувати фінансування соціальних програм.

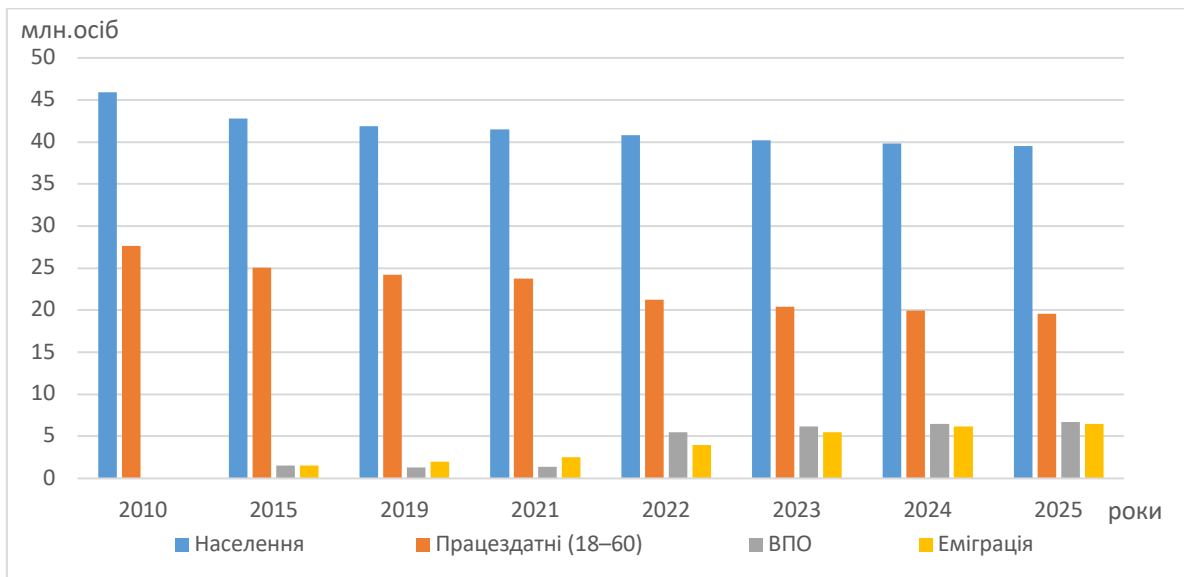

Рис. 2. Динаміка демографічних показників та навантаження на соціальні виплати за 2010 – 2025 роки

Джерело: побудовано за даними [15; 16; 17]

Держава надає фінансову підтримку як внутрішньо переміщеним особам, так і іншим категоріям населення, що зазнали втрат внаслідок війни (рис.3). За даними 2022 року, понад 1,8 млн громадян отримали допомогу на проживання внутрішньо переміщеним особам [15-17]. Загалом, у 2022 році держбюджетом було передбачено понад 57 млрд гривень для здійснення таких виплат [16]. Це створює значне навантаження на державний бюджет, обмежуючи можливості фінансування інших соціальних програм.

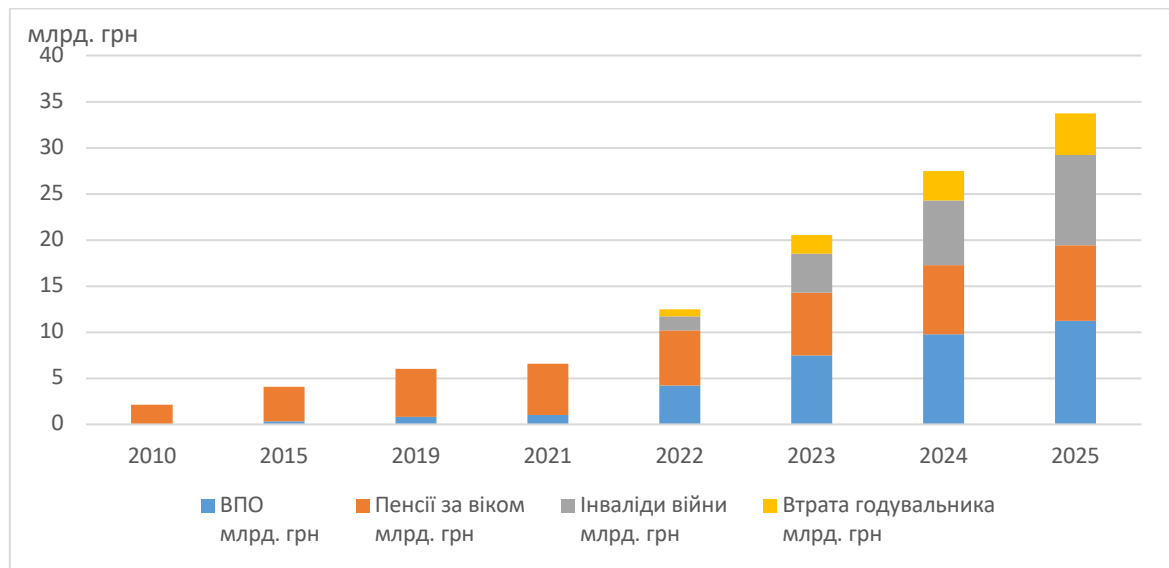

Рис. 3. Динаміка виплат за категоріями соціального захисту за 2010 – 2025 роки

Джерело: побудовано за даними [15; 16; 17]

Проблема зайнятості ВПО залишається гострою. За даними Міністерства соціальної політики України поки не мають роботи 860 тисяч ВПО, які можуть працювати. З них лише 63 тисячі звернулися до центрів зайнятості у 2024 році [17]. Це означає, що понад 800 тисяч працездатних ВПО не працюють офіційно, не сплачують страхові внески і водночас потребують соціальної підтримки [17].

Отже, внаслідок війни в Україні спостерігається суттєве погіршення демографічної ситуації та різке зростання навантаження на систему соціальних виплат в Україні. Скорочення чисельності та частки працездатного населення на тлі зростання кількості ВПО, осіб з інвалідністю внаслідок війни та масштабної еміграції формує структурний дисбаланс між платниками та отримувачами соціальних виплат. Це обумовлює необхідність перегляду підходів до фінансування та організації системи соціального страхування з метою забезпечення її фінансової стійкості та здатності виконувати функції гаранта соціальної безпеки населення в умовах тривалої війни. Система соціального страхування України зазнала значного фінансового та функціонального навантаження,

зумовленого як довгостроковими соціально-економічними трансформаціями, так і воєнними викликами. Зростання обсягів виплат, кількості отримувачів та середнього розміру допомоги свідчить про посилення соціальної ролі соціального страхування, водночас актуалізуючи проблему фінансової стійкості та необхідність подальшої адаптації системи соціального страхування до умов тривалої війни.

Перехід країни на воєнний стан обумовлює необхідність швидкої та комплексної адаптації всієї системи соціального страхування до принципово нових умов функціонування. В умовах збройної агресії система соціального страхування опиняється під впливом одночасної дії двох протилежних тенденцій: різкого зростання потреби населення у страховому захисті та суттєвого скорочення фінансових і організаційних можливостей держави щодо її забезпечення. За таких обставин трансформація системи соціального страхування набуває стратегічного значення для підтримання соціальної стабільності та забезпечення соціальної безпеки населення. Ключовою метою трансформації системи соціального страхування в умовах воєнного стану є збереження її спроможності виконувати базові функції захисту населення від соціальних ризиків в екстремальних умовах різкого зростання навантаження та обмеженості фінансових ресурсів. Ця трансформація має охоплювати нормативно-правове регулювання, організаційну структуру, механізми фінансування, процедури призначення та виплати страхового забезпечення, систему управління та контролю (рис. 4). Вихідним елементом моделі трансформації є воєнний стан як фактор радикальної зміни соціально-економічних умов та структури соціальних ризиків, що зумовлює необхідність комплексного реформування системи соціального страхування.

Нормативно-правова база соціального страхування потребує термінової адаптації до умов воєнного стану. Необхідним є законодавче

визначення військових ризиків як окремої категорії страхових випадків, встановлення чітких критеріїв їх ідентифікації, процедур підтвердження та документального оформлення. Особливої уваги потребує розмежування повноважень між різними фондами соціального страхування щодо покриття військових ризиків, координація їхньої діяльності з органами державної влади, військового управління, місцевого самоврядування. Законодавство має передбачити спрощені процедури призначення виплат для постраждалих від військових дій, враховуючи можливу втрату документів, руйнування архівів, неможливість отримання довідок з окупованих територій.

Фінансування системи соціального страхування в умовах воєнного стану стикається з серйозними викликами. Традиційна модель фінансування, заснована на страхових внесках працюючого населення та роботодавців, втрачає стійкість через скорочення бази оподаткування. Держава змушена брати на себе значно більшу частку фінансування системи, що створює додатковий тиск на державний бюджет, який і так перевантажений воєнними видатками. Виникає необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування, таких як цільові внески на підтримку постраждалих від війни, міжнародна фінансова допомога, репараційні платежі, кошти від управління активами фондів соціального страхування, благодійні внески.

Рис. 4. Концептуальна модель трансформації системи соціального страхування в умовах воєнного стану

Джерело: запропоновано авторами

Система управління ризиками в умовах воєнного стану набуває особливого значення. Необхідним є створення механізмів раннього виявлення та попередження критичних ситуацій у функціонуванні системи соціального страхування. Це вимагає постійного моніторингу фінансового стану фондів, динаміки надходжень та видатків, кількості звернень та призначених виплат, ідентифікації проблемних зон та вузьких місць. На основі аналізу даних має здійснюватися прогнозування майбутніх потреб у

фінансуванні, планування заходів щодо мобілізації додаткових ресурсів, оптимізації видатків без погіршення рівня соціального захисту населення.

Трансформація системи соціального страхування в умовах війни закладає основи для формування нової соціальної архітектури післявоєнної України. Виникає принципово нова соціальна структура суспільства з численною категорією ветеранів, які матимуть особливий статус та вплив на суспільне життя; з мільйонами людей, які втратили здоров'я, домівки, близьких і потребують довгострокової підтримки; з переміщеними всередині країни громадянами, які формують нові спільноти в регіонах прийому. Ефективна система соціального страхування має стати інтегруючим механізмом, що забезпечить соціальну справедливість, рівні можливості, підтримку найбільш вразливих категорій населення в процесі післявоєнного відновлення. Трансформація системи соціального страхування в умовах воєнного стану є не тільки вимушеною адаптацією до екстремальних обставин, але й процесом формування якісно нової моделі соціального захисту, здатної функціонувати як в кризових умовах, так і забезпечити довгострокову соціальну безпеку населення в післявоєнний період. Успішність цієї трансформації значною мірою визначатиме темпи та якість відновлення країни, соціальну стабільність, довіру громадян до державних інституцій та перспективи сталого розвитку українського суспільства.

Висновки. Соціальне страхування в умовах воєнного стану виконує критично важливу функцію збереження соціальної безпеки населення, забезпечення життєдіяльності та гідних умов існування для тих, хто постраждав від війни. Дослідження виявило глибоку трансформацію всіх компонентів системи соціального страхування під впливом воєнних ризиків. Традиційні принципи соціального страхування, такі як еквівалентність внесків та виплат, самофінансування фондів, прогнозованість ризиків, виявилися неадекватними для екстремальних

умов. Натомість посилюється значення принципів солідарності всього суспільства з постраждалими, абсолютної гарантованості виплат, гнучкості та оперативності реагування на нові виклики. Держава перетворюється з регулятора на основного фінансового донора системи. Ефективність системи соціального страхування в екстремальних умовах залежить від здатності держави та суспільства мобілізувати необхідні ресурси, адаптувати інституційні механізми, забезпечити координацію різних суб'єктів, підтримати довіру громадян. Швидка цифровізація, спрощення процедур, міжвідомча координація, залучення міжнародної допомоги стали ключовими напрямками адаптації. Досвід, набутий в умовах воєнного стану, повинен стати основою для модернізації системи соціального страхування в післявоєнний період. Створення більш стійкої, гнучкої та ефективної системи соціального захисту є не тільки соціальною необхідністю, але й умовою довгострокової стабільності та розвитку українського суспільства.

Література

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України: від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 435.
2. Звіт Фонду соціального страхування України за 2025 рік. *Фонд соціального страхування України*. URL: <https://www.fssu.gov.ua/statistics> (дата звернення: 10.01.2026).
3. Русіна Ю. О. Система соціального страхування України: актуальні проблеми в умовах воєнного стану / Ю. О. Русіна. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 3 (285). С. 107–117. URL: <https://surl.lu/esqaon> (дата звернення: 10.01.2026).
4. Калугарь А., С. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-46-15.

5. Супрун У. Чому «модель Бісмарка» застаріла. *Transformatsiya*. 2024. URL: <https://surl.li/pfcqvd> (дата звернення: 10.01.2026).
6. Федорович І. М. Функціонування фондів соціального страхування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-92.
7. Марич М. Г. Соціальне страхування : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 176 с.
8. Заволока Л. О. Менеджмент соціального страхування : монографія. – Дніпро : УДФУ, 2018. 250 с.
9. Концепція реформи соціального страхування. *Міністерство соціальної політики України*. 2024. URL: <https://surl.lu/tcyivm> (дата звернення: 10.01.2026).
10. Соціальний захист: план відновлення. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://surl.lt/hkkwew> (дата звернення: 10.01.2026).
11. Толуб'як С. Соціальне страхування. URL: <https://surl.li/hjierb> (дата звернення: 10.01.2026).
12. Розподіл отримувачів виплат станом на 1 жовтня 2025 року. Пенсійний фонд України. 2025. URL: <https://surl.li/ddltnw> (дата звернення: 10.01.2026).
13. Соціальний захист і підтримка громадян: ключові показники бюджету – 2026. Міністерство фінансів України. 2025. URL: <https://surl.li/rffngd> (дата звернення: 10.01.2026).
14. Фонд соціального страхування виплатив 963,5 млн грн щомісячних страхових виплат. Кабінет Міністрів України. URL: <https://surl.li/kwjsni> (дата звернення: 06.01.2026).
15. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 06.01.2026).
16. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 06.01.2026).

17. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 06.01.2026).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia* [On Compulsory State Social Insurance]. Law of Ukraine No. 1105-XIV of September 23, 1999. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 51, Art. 435 [in Ukrainian].
2. Social Insurance Fund of Ukraine (2025). *Zvit Fondu sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy za 2025 rik* [Report of the Social Insurance Fund of Ukraine for 2025]. Available at: <https://www.fssu.gov.ua/statistics> [in Ukrainian].
3. Rusina, Yu. O. (2025). Systema sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy: aktualni problemy v umovakh voiennoho stanu [The social insurance system of Ukraine: Current challenges under martial law]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 3 (285), pp. 107–117 [in Ukrainian].
4. Kaluhar, A., & S. (2022). Osoblyvosti vzaiemodii uchasnykiv strakhuvannia v period viiny [Features of interaction between insurance participants during wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-15> [in Ukrainian].
5. Suprun, U. (2024). Chomu "model Bismarka" zastarila [Why the "Bismarck model" is outdated]. *Transformatsiia – Transformation*. Available at: <https://surl.li/mqohgw> [in Ukrainian].
6. Fedorovych, I. M. (2024). Funktsionuvannia fondiv sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini [Functioning of social insurance funds in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-92> [in Ukrainian].
7. Marych, M. H. (2022). *Sotsialne strakhuvannia* [Social Insurance]. Chernivtsi: Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 176 p. [in

Ukrainian].

8. Zavoloka, L. O. (2018). *Menedzhment sotsialnoho strakhuvannia* [Social Insurance Management]. Dnipro: University of Customs and Finance, 250 p. [in Ukrainian].

9. Ministry of Social Policy of Ukraine (2024). *Kontseptsiiia reformy sotsialnoho strakhuvannia* [Concept of Social Insurance Reform]. Available at: <https://surl.lu/wcaoos> [in Ukrainian].

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). *Sotsialnyi zakhyst: plan vidnovlennia* [Social Protection: Recovery Plan]. Available at: <https://surl.li/ksflit> [in Ukrainian].

11. Tolubiak, S. (n.d.). *Sotsialne strakhuvannia* [Social Insurance]. Available at: <https://surl.li/sufhqh> [in Ukrainian].

12. Pension Fund of Ukraine (2025). *Rozpodil otrymuвачiv vyplat stanom na 1 zhovtnia 2025 roku* [Distribution of benefit recipients as of October 1, 2025]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua> [in Ukrainian].

13. Ministry of Finance of Ukraine (2025). *Sotsialnyi zakhyst i pidtrymka hromadian: kliuchovi pokaznyky biudzhetu–2026* [Social protection and support of citizens: Key indicators of the 2026 budget]. Available at: <https://mof.gov.ua> [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). *Fond sotsialnoho strakhuvannia vyplatyv 963,5 mln hrn shchomisiachnykh strakhovykh vyplat* [The Social Insurance Fund paid UAH 963.5 million in monthly insurance benefits]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].

15. Pension Fund of Ukraine (2026). Official website. Available at: <https://www.pfu.gov.ua>

16. Ministry of Finance of Ukraine (2026). Official website. Available at: <https://mof.gov.ua>

17. Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine (2026). Official website. Available at: <https://www.msp.gov.ua>